

TANULMÁNYOK NÉPÜNK ÉLETVISZONYAIRÓL.

A NEMZETISÉG.*)

Oly országban, minő hazánk, különös érdekekkel bír a nemzetiségi viszony. Fokozza az érdeket a néhány évtized óta Európaszerte nyilatkozó nemzetiségi mozgalmak és törekvések gyors erőrekapása, mely míg egyrésztől szétmállott nagy nemzetekből egységes, hatalmas államokat alakított, másrészt nem egyszer mint a tényleges történelmi fejlődés és államalakulás merő tagadása, hiú álmokkal s ábrándokkal igyekszik megzavarni a honpolgárok békés tömegeit és fölforgatni a jogos alapokon nyugvó tényleges állapotokat.

De bármily fontos szerepet játszik a nemzetiségi kérdés napjainkban, a nemzetiség fogalma mind ez ideig vitás fogalom. Politikai nemzetiséget az állam határán belül csak egyet ismerhetünk el s ez Magyarországon a magyar. Mind az, a ki csak a magyar állam kötelékébe tartozik, legyen bármilyen eredetű és beszéljen bármilyen nyelvet, politikailag a magyar nemzet tagja. De ezzel a kérdés nincs eldöntve, a politikai nemzet tág keretén belül vannak nemzetiségek, melyeknek létezését tagadni nem lehet, létjogát kétségbe vonni pedig csak a nyers erőszakra való hivatkozással lehetne.

Sok fontos érdek fűződik ahhoz, hogy a nemzetiségek számarányát meghatározni próbáljuk s alapos vizsgálódásunk tárgyává tegyük, hogy tömörülések, foglalkozásuk, műveltsé-

*) Mutatvány a Láng Lajos szerkesztése és több szakférfiú közreműködése mellett *Magyarország statisztikája* című, legközelebb megjelenendő három kötetes munkából.

gök stb. által állami és közgazdasági életünkben mily súlylyal és jelentékenységgel bírnak.

A nemzetiségek statisztikai föltüntetése azonban nem könnyű föladat, mert nem állnak rendelkezésünkre oly megbízható, külső ismertető jelek, melyek alapján a népesség nemzetiségileg ép oly pontosan osztályozható volna, mint a nem, családi állapot, vallás stb. szerint. A leszármazás, az ethnographiai sajátságok e tekintetben irányadók nem lehetnek, a fajkeveredés és assimilálódás elmosta, bizonytalanná tette a fajjeleg vonásait. Kétség kívül helyesebb báró Elötvös meghatározása, ki a nemzetiséget a kedély ügyének, tehát érzelmenek nevezte s csakugyan látunk sokakat, kik származásuk és nyelvök daczára, csatlakoznak valamely nemzetiséghez s annak legbuzgóbb terjesztői, harczoaivá válnak. A nemzetiség ilyen fölfogásánál azonban az a baj, hogy az érzelmek számokkal nem fejezhetők ki, következőleg kívül esnek a statisztika határain, s ha még képezhetnék is tárgyát megfigyelésünknek, fönmaradna a nehézség, hogy a nép nagy tömege eszméig nem tudván emelkedni, tulajdonképen csak a művelt egyének nemzetisége volna meghatározható. Még más nehézség is merül föl, az, hogy ez érzelmek nem bírnak maradandó jelleggel, sokszor a pillanat szerint változnak; valamely váratlan esemény, vagy véletlen fölszínre került eszme az érzelmek rohamos átalakulását idézheti elő. A nemzetiség meghatározásánál tehát biztosabb alapot kell keresnünk s ez nem lehet más, mint a nyelv. Valamely nép szelleme semmiben sem nyilvánul annyira, mint nyelvében, ez az továbbá, a mi nemcsak a művelt osztályoknál, hanem a tömegeknél is leginkább táplálja az összetartozás érzetét. Érzelmét bárki könnyen, de nyelvét tetszés szerint nem változtathatja s kivált nagyobb tömegek csak lassan, hosszú idő múlva cserélik föl nyelvöket más, idegen nyelvvel. E fontos tényezők összetalálkozása következtében, a nemzetiségek számbavételénél határozottan a nyelv mellett kell nyilatkoznunk. Nem hűnyhatunk szemet az itt fölmerülő nehézségek előtt sem. Sok nyelvű országban nemcsak az egyesek beszélnek elszörva több nyelvet, hanem igen gyakran egész községekben, kivált a nyelvhatárokon, két, sőt néha három nyelvet is használnak egyformán. Itt a hovászámítás mindenestre kétséges leendő s népszámlálások alkalmával tág tért nyit a visszaéléseknek.

Így például nem látszik alaptalannak a gyanú, hogy hazánk déli vidékein néhány nemzetiségi ábrándokkal szaturált szerb ajkú ügynök e helyzetet a szerb nyelv előnyére zsákmányolta ki. Mind e nehézségek mindazonáltal csak alárendelt jelentőséggel bírnak s ott, hol milliókról van szó, tekintetbe alig jöhetnek, s így csak elismeréssel szólhatunk legutóbbi népszámlálásunk intézőjéről, ki az anyanyelvet is fölvéve a kérdőpontok közé, lehetővé tette a nemzetiségi viszonyok számszerű megállapítását és egyuttal az esetleges hibák correctivumáról is gondoskodott, a mennyiben az anyanyelven kívül, a beszelt egyéb hazai nyelveket is fölvette a kérdőpontok közé.

Magyarország nemzetiségeinek számát legelőször az 1850-iki népszámlálás nyomozta hivatalosan. Kimondták ugyan elvül, hogy kiki a minek vallja magát, oly nemzetiségűnek vétetik, de a magyar nemzet iránt ellenséges hatalom közegei minden lehetőt elkövettek, hogy a magyarság számát a nemzetiségek javára, minél csekélyebbnek tüntessék föl. Ez adatok megbízhatlanságát maga az akkori kormány is belátta, de a kérdés gyakorlati megoldásával nem akarván megbirkózni, az 1857-iki népszámlálás alkalmával a nemzetiségi viszony kutatását elejtette. Részből az 1850-iki számlálás adataira támaszkodva, részben a közigazgatási hatóságok által az egyes községekből gyűjtött roppant mennyiségű anyagból írta meg báró Csernig ethnographiai nagy munkáját, melyben hazánk ethnographiai és nemzetiségi viszonyait is szélesen, tudományos apparátussal tárgyalja. Csernig nagy buzgalommal végezte munkáját, magából kedvencz tárgyából meritette lelkesedését s rosszakarattal nem gyanusítható; ha adatai még sem felelnek meg a valóságnak, ez a hibás forrásnak tulajdonítható, melyből meritett. A hatvanas évek elején régi statisztikusunk Fényes Elek foglalkozott nemzetiségeink számarányaival, de munkájában részben a nemzeti visszahatás vezérelte s számai reánk magyarokra a valóságnál kedvezőbbeknek látszanak, 1869-ben *Die Völkerstämme der österreichisch-ungarischen Monarchie, ihre Gebiete, Grenzen und Inseln* című munkájában Ficker, bécsi statisztikus, közölte a nemzetiségek számát országok, tartományok, sőt kerületek és megyénként. Kétség kívül neki is az 1850—1-ki népszámlálás szolgál alapul, melyen csak annyit változtatott, hogy a születések és halálozások külön-

bözetéből eredő szaporulatot aránylagosan fölosztotta az egyes nemzetiségek közt. Nem rokonszenvez Magyarországgal, de adatait német alapossággal gyűjté s eléggé részrehajlatlanul csoportosította.

Az 1869-iki s immár saját kormányunk által végrehajtott népszámlálás előmunkálataiban a nyelv szerinti viszony föltüntetése is célba volt véve, de indokolatlan és kislelkű politikai aggályok megakadályozták az érdekes viszony kinyomozását s a nyelv nem vétetett a kérdőpontok közé.

A nemzet közveleménye sajnosan érezte e mulasztást, az 1850—1-iki népszámlálásból német írók által kolportált számoknak nem tudott s nem akart hitelt adni és élénken érezte szükségét annak, hogy tisztába jöjjünk valahára azon kérdéssel, vajon hányan vagyunk mi magyarok? A közhangulat által hajtva s saját benső érzelmei által inspirálva, Keleti Károly, mint a magyar statisztikai hivatal főnöke, hivatva és mintegy kötelezve érezte magát, hogy a nemzet jogos kívánságát kielégítse. Segítségére jöttek a báró Eötvös József, volt közoktatási miniszter által 1869—70-ről országszerte gyűjtött népiskolai adatok. Ez adatgyűjtés a többek közt, községenként mutatta ki az iskolaköteles (6—15 éves) gyermekeket vallás és nyelv szerint. Keleti kiszámítván százalék szerint e gyermekek nemzetiségét, ezt fogadta el az összes népesség nemzetiségének százalékaúl. A népesség száma pedig ugyancsak községenként ismerve lévén a népszámlálás következtében, csak abszolút számokra kellett visszavezetni a százalékokat, hogy megtudjuk miként oszlik meg hazánk összes népessége is nemzetiség szerint. Hogy e kiszámítás jogos s az eredmény helyes volt, igazolásául szolgált mindjárt a hitfelekezeti viszony. Ez nemcsak a népiskolai kimutatásokban, hanem a népszámlálás eredményeiben is egyaránt előfordulván, az előbbiből, a nemzetiségi viszony kiszámításánál követett hasonló eljárással, csaknem tökéletesen kijött a vallásfelekezeteknek összes száma, úgy a hogy azt a népszámlálás kiderítette. A Keleti által ekként kiszámított és a méltán föltünést keltett számadatok, melyeket először a *Hazánk és Népe* című munkájában tett közze, használtattak ettől fogva általánosan a nemzetiségeket illetőleg, míg nem az 1880-iki népszámlálás végre valahára az anyanyelv alapján, hazánk nemzetiségi viszonyait is kiderítette ep úgy, mint a többi népességi viszonyokat.

Mielőtt azonban a népszámlálás útján nyert adatok bővebb ismertetésébe fognánk, szükségesnek látszik rövid áttekintésben megismertetni a honos nemzetiségek letelepedését, egymásra következését s részben összeolvadását s átalakulását is. Mert ez sok tekintetben tanulságos s a nemzetiségi viszonyok statisztikai fejtegetésének részint kiegészítésére, részint megvilágítására szolgál.

Magyarország népességét a következő nemzetiségek alkotják: magyar, német, tót, oláh, horvát-szerb s némileg a ruthén (orosz), vannak ezenkívül kisebbszámban előforduló jelentéktlenebb nemzetiségek, mint a vendek vagy szlovének, cigányok, örmények, bolgárok stb. s Fiume városában és területén olaszok.

A fő nemzetiség, mely e hazának nevet adott s egyúttal saját geniusának bélyegét nyomta az egész államra, a *magyar*. Mint a nagy népvándorlás utolsó hullámgyűrűje érkezett e földre a IX. század utolsó évtizedében s azt a törzsek és nemzetségek között fölosztotta. A megszállás, az egész Magyarországra, sőt részben a Dráva és Száva közére is kiterjedt, úgy látszik azonban, hogy a nemzet zöme, súlypontja a Duna bal és jobb parti vidékekre esett. Már az első megszállók sem voltak egy törzsbeliek s hozzájuk még a kazarokból is csatlakozott egy egész törzs. Letelepedvén Dunán innen és Dunán túl, magokba olvasztották az avarok maradványait és a szlovéneket s úgy látszik, hogy legalább részben a tiszai és erdélyi szlávok is a magyarokba olvadtak, legnagyobb részben azonban a később oda érkező oláhságba. Különféle ugor vagy török nyelvű népek beolvadása is szaporította a magyarok számát. Így a besenyők, kik midőn félelmes hatalmuk a mai Moldva és Oláhországban hanyatlani kezdett, Szent István idejében kezdtek beköltözni. Nagyobb besenyő telepek voltak Mosony, Sopron, Győr, Fejér és Csanád megyékben, kisebbek Arad, Bács-Bodrog, Baranya, Bars, Bihar, Borsod, Heves, Komárom, Nyitra, Pest, Pozsony, Somogy, Szabolcs, Temes, Tolna, Torontál és Zala megyében, sőt Erdelyben és Szlavóniában is. Így jártak a kúnok is. Mai napig két nagy csoportjuk maradt fenn, úgy mint a palóczok a Mátra hegység ágai közt, Borsod, Heves, Nógrád és Gömör megyékben, továbbá a jászok és kúnok a Tisza-Duna síkságán. A palóczok bevándorlása valószínűleg Kálmán király alatt indult meg, éjszokról szláv nepeken keresztül s folytatódott II. István és II. Béla idejében, a többi kúnokat

II. István, de kivált IV. Béla telepítette be a Duna-Tisza, Körös-Maros, Maros-Temes között és a Körös mellékein. A kúnok után tatárok is szállingóztak az országba, kik különböző helyeken telepedtek le és hasonlóan beolvadtak a magyarságba.

A magyar elem azonban nem szorítkozott csupán a fölsorolt néptörzsek beolvasztására, minden időben nagy mérvben asszimilálta az itt lakó valamennyi nemzetiség fiait s főleg az értelmiséget. A magyar nemzet soha sem volt szűkeblű, a nemességet, a politikai jogok gyakorlásának kiváltságát, mindenkor tekintet nélkül a nemzetiségre osztogatta, mi egyúttal böles politika is volt, mert a kit nemességre emelt, többnyire meg is nyert a magyar nemzetnek, a mint ezt a legrégibb időktől a legújabbakig látjuk. A legújabb időben, ha meg is szűnt a nemesi kiváltság, de az intelligens osztályok magyarosodása tovább tart s a népességnek egy tágabb gyűrűjére terjedt át, a városi polgárságra.

A magyar után kétség kívül a németet illeti a legkiválóbb hely nemzetiségeink között, mint a városok alapítóit s az ipar és kereskedelem terjesztőit. Az első német telepek azon bajor, alemann, frank lovagokkal szakadtak be, kik Gejza fejedelem és Szent István udvarába jöttek szerencsét próbálni és több magyar családnak lettek alapítói. Ezeken kívül kisebb-nagyobb csoportok az Árpádok alatt folyvást vándoroltak be. Német telepeknek köszönik lételöket a bányavárosok, a szepesi hat bányaváros, a szepesi szászok városai. Egyebütt is valának német telepek: Turóczban, Árvában, Liptóban, Sárosban, Abaujban, Zemplénben; a szlávosodás azonban napról napra kevesebbre olvasztja számukat. Erdélyben a Szamos, Sajó és Beszterczervölgyek német telepítéseinek korát nem ismerjük, a Marostól délre fekvők valószínűleg II. Gejza alatt telepítették be. A törökök kiűzetése után a németiség új jövevényekkel szaporodott, az úgynevezett svábokkal, kik Buda-Pest környékén, továbbá Tolnában, Baranyában, Bács, Torontál és Temesben stb. telepítették le nagyobb tömegekben. A nyugati határmezsgyékben lakó németek, az úgynevezett hiencczek, a folytonos háborúkban megritkúlt magyar, avar és besenyő határlakosok helyeire szivárogtak lassanként az osztrák tartományokból. A Moson megyei németek azonban sváb telepések a XVI. századból. Hogy mennyivel kijebb volt egykor a magyar nyelvhatár,

mutatja a Vas megyei Alsó- és Felső-Eőr, mely községek az ott elfogyott magyarság fönmaradt szigetei gyanánt tekinthetők.

A régi *szlovének*, kiket honfoglaló elődeink itt találtak, a mint már említettük, a Dunának nemcsak a jobb, hanem a bal partján is nagyrészt beleolvadtak a magyarságba. A mai felföldi *tótság* újabb nép, mely később szállingózott be a részben néptelen, részben igen gyér népességű vidékekre, a husszita csehek és morvák is szaporították számukat s a visszareformálás óta a nagyszámú németek közt is erősen folyt az elszlávosodás, Szepes és Sárosban az elűzött protestáns magyarok és németek helyét lengyelek és ruthének foglalták el. Az ország délibb megyéinek tót lakosai még újabb telepések, a törökök kiűzetése után többnyire egyes birtokos családok által telepítették a felső megyékből az elnéptelenedett vidékekre. Ily tót telepeket látunk szétszórva Pest, Nógrád, Esztergom, Komárom, Békés, Szabolcs és más megyékben is. Békésben az első tót telep Csaba volt, mely újabb rajokat bocsátott ki.

A *ruthének* vagy oroszok egy eredetűek a galicziai és kis- oroszországi oroszokkal s onnan származtak hozzánk. A Kárpátok mentén még a XII. században is nagyon kevés volt a megszállott hely. A lakatlan erdők közepett csakis egyes várak környékén kezdődött a népesedés. Nagy Lajos alatt Munkács körül telepedett le egy csapat ruthén. A ruthének még a XVI. században is nomád életet folytattak és csak marhatenyestésből éltek. Számuk nagyon megszaporodott többnyire bevándorlás, de beolvasztás által is a XVII. század végén és a XVIII. elején a vallási és nemzeti szabadságharczok elfojtása után.

A *szerbek* bevándorlása Szerbországnak a török hatalom alá kerülésével kezdődik s mind gyakrabban ismétlődik. Kinizsi Pál 1481 ben egy portyázó hadjáratból 50,000 szerbet hozott magával. A szerb bevándorlások szakadatlanul folytak és föl egész Egerig találkozunk ily szerb telepésekkel. Legjelentékenyebb volt az, mely 1690-ben I. Lipót fölszólítására történt, midőn 36—40,000 család jött Magyarországra és részint Szlavoniában, részint Bácsmegyében, Budán, Szent-Endrén stb. telepedtek le. Szintén a török háborúk következtében hagyták el hazájukat, a tulajdonképeni Horvátországot, a Zala, Vas, Sopron és Moson megyékben a XVI. században letelepedett horvátok. A Dráva- és Szávaköznek

teljes elhorvátosodását is e szomorú idők idézték elő, mert midőn a régi Horvátország nagy része török uralom alá került, lakóinak nagy többsége átköltözött a régi Szlavóniába (ma már Horvátország), Szlavónia nevét pedig a Drávántúli magyar megyékre kezdték használni.

Az *oláhok* vagy románok sem őslakói e földnek, mert egyenes dák-római eredetöket a komoly tudományos buvárlatok mesének bizonyították. Thrácziaiából, Macedoniából szivárogtak át a mai Romániába és mint pásztorok, hozzánk is beszállingóztak s Erdélyben II. Endre korában kezdenek föltűnedezni és lassú, zajtalan terjeszkedéssel, magokba olvasztva a talált szlávok nagy részét is, számra, de nem egyúttal politikai fontosságra is mind nagyobb tért foglaltak.

A kisebb nemzetiségek közül megemlítendők a *vendek*, kik úgy látszik Pannonia itt talált lakosainak a régi szlovéneknek maradványai. A *czigányok*, kiket nem tudni minő rázkódás vetett ki hazájokból Indiából, nálunk a XIV. század vége felé kezdenek mutatkozni. Legutolsó beköltözők az *örmények* voltak, kik 1668-ban Moldva felől jöttek Erdélybe.

Látni való a mondottakból, hogy e hazában csakugyan a magyar van igazán itthon, a magyar a gazda, a többiek csak vendégek (*hospites*, a mint közjogunk találólag nevezte), kiknek a gazda szivessége adott hajlékot, megosztva velök testvérileg saját kenyerét.

Magyarország népességének nemzetiségi viszonyát, illetőleg e nemzetiségek létszámát egész megbízhatósággal először az 1880-iki népszámlálás ismertette meg. Nem mintha Keleti számítása nem felelt volna meg a valóságnak, ellenkezőleg, helyességét a legutóbbi számlálás alkalmával gyűjtött hiteles adatok bámulatosan igazolták nemcsak az egész országra nézve, hanem legtöbb esetben az egyes megyéket illetőleg le egészen a tized százalékokig, de épen azért, mert minden *combinatio* utólagos igazolást igényel: minden kétséget kizáró hitelt nem követelhet magának.

Népszámlálásunk nem magát a nemzetiséget, hanem annak legfontosabb ismertető jelét, az anyanyelvet tudakolta és így a föltett kérdéssel összhangban, azok, kik még, vagy egyáltalában nem tudnak beszélni (a csecsemők és némák) egyik nyelvhez sem osztattak be, hanem «beszélni nem tudók» czimén külön csoportba foglaltattak. Ha az anyanyelvet ku-

tatjuk, az eljárás kétség kívül helyes, de minthogy ezuttal a nemzetiségi viszonyokat és mindenek előtt a nemzetiségek abszolút számát akarjuk ismerni, czélszerűnek látszott a beszélni nem tudókat minden megyénél azon arányban, a mint a különböző anyanyelvet beszélők megoszlának, azok között fölosztani. Szükségessé tette ez eljárást az a körülmény is, hogy Horvát-Szlavonországban a beszélni nem tudók nem vetettek föl külön és így az egész magyar birodalom percentszámai, a horvát-szerb elemet jóval kedvezőbb színben tüntetnek föl, a többi nemzetiségek rovására, mint a valóságban van. A beszélni nem tudók arányos fölosztása után a nemzetiségek számát és számarányát, a következő kimutatás tünteti föl:

		Magyarország		Fiume	
magyar	6,403,687 = 46·65%		383 = 1·82%		
német	1,869,877 = 13·62 „		895 = 4·27 „		
tót	1,855,442 = 13·52 „		9 = 0·04 „		
oláh	2,403,035 = 17·50 „		6 = 0·03 „		
ruthén	353,226 = 2·57 „		3 = 0·02 „		
horvát-szerb	631,995 = 4·60 „		7,991 = 38·08 „		
egyéb hazai nyelvű	168,108 = 1·22 „		11,564 = 55·12 „		
külföldi	„ 43,252 = 0·32 „		130 = 0·62 „		
Összesen	13,728,622 = 100·00%		20,981 = 100·00%		

		Horvát-Szlavonország		A szent István korona	
		polgári	volt határőrvidék	országai	
magyar	36,854 = 3·09%	4,563 = 0·65	6,445,487 = 41·21%		
német	60,868 = 5·09 „	22,271 = 3·19	1,953,911 = 12·49 „		
tót	4,337 = 0·36 „	4,741 = 0·68	1,864,529 = 11·91 „		
oláh	906 = 0·08 „	1,138 = 0·16	2,405,085 = 15·38 „		
ruthén	2,533 = 0·21 „	300 = 0·04	356,062 = 2·28 „		
horv.-szerb	1,054,506 = 88·29 „	657,847 = 94·24	2,352,339 = 15·04 „		
egyéb hazai nyelvű	21,009 = 1·76 „	5,557 = 0·80	206,238 = 1·32 „		
külföldi ny.	13,402 = 1·12 „	1,667 = 0·24	58,451 = 0·37 „		
Összesen	1,194,415 = 100·00%	698,084 = 100·00	15,642,102 = 100·00%		

Abszolút többséget a magyar birodalomban egyik nemzetiség sem képez, de a magyar oly erős relativ többségben van, hogy a számra utána következő két nemzetiség a horvát-szerb és oláh összefoglalva sem közelíti meg. E relativ többségnek nyomatékot ad még az a körülmény is, hogy a magyar után következő négy nagyobb nemzetiség, az oláh, a horvát-szerb, a német és tót közül, valami erős túlsúlyban egyik sincs a másik fölött.

Az anyaországot külön véve, a magyar anyanyelvűek

számaránya még kedvezőbben alakul, minthogy a magyarság jóformán csak az anyaországot lakja s a társországokban a horvát-szerb, Fiumében pedig az olasz képezi a többséget. Az abszolút többséget ugyan itt sem éri el, de nem is marad messze tőle és itt már a három utána következő nagyobb nemzetiség, az oláh, német és tót együttesen sem érik föl. E három nemzetiségen kívül pedig jelentékenyebben csak a horvát-szerb van képviselve 4·60 százalékkal s a ruthén 2·57 százalékkal, mindkettő alárendelt töredékét képezvén az összes népességnek.

A nemzetiségek számának megállapításánál tulajdonképpen tekintettel kellene lenni a tényleges szolgálatban álló katonákra is. De ez, minthogy a közös hadseregnél a nyelv az egész hadjuttalékra nézve állapítottatott meg, s nem külön a magyarországi illetőségűekre, nem kivihető. A Magyarország területén talált katonákra pedig azért nem czélszerű, mert a hadsereg elhelyezése nem volt keresztülvive illetőség szerint s nálunk számos ausztriai, Ausztriában pedig számos magyar ezred feküdt.

A magyar nemzetiségnél azonban mégis végrehajtható e művelet, mert az osztrák tartományok közül csak Bukovinában fordul elő az állandóan megtelepült nép között egy kevés magyar s ezeknek jutaléka a közös hadseregben oly csekély, hogy bizvást mellőzhetjük, és ha tekintetbe vesszük, hogy a hadseregnél nem az anyanyelv, hanem a társalgási nyelv tudakoltatott, mi a német szolgálati nyelv mellett kétség kívül hátrányos volt a magyarok létszámára, nem követhetünk el hibát, ha a hadseregben kimutatott magyar nyelvűt, valamennyit fölveszszük számításunkba. E szerint a magyar anyanyelvűek száma Magyarországon az egész közös hadseregben talált 46,216 magyar katonai egyénnel, továbbá a tényleges szolgálatban álló 7404 magyar ajkú honvéddel 6.499,107-re vagyis kerekszám hetedfél millióra megy.

Bennünket természetesen legközelebből saját hazánk nemzetiségi viszonyai érdekelnek, de minthogy hazánk az európai államok nagy családjának egyik tagja s saját viszonyaink mérlegelésénél mindig szem előtt kell tartanunk a többi államok hasonló viszonyait, úgy hiszem nem végzünk fölösleges munkát, ha ezúttal is egy futó tekintetet vetünk az európai államokra, kissé bővebben foglalkozva a velünk közeli kapcsolatban levő Ausztriával.

Ausztria nemzetiségi tekintetben Magyarországnál jóval ziláltabb képet mutat. Az 1880-ki népszámlálás alkalmával talált 21.794,231 honos népesség közül volt társalgási nyelv szerint:

német	8.008,864 = 36.75	százalék
cseh, morva, tót	5.180,908 = 23.77	„
lengyel	3.238,534 = 14.86	„
ruthén	2.792,667 = 12.81	„
szlovén	1.140,304 = 5.23	„
olasz	668,653 = 3.07	„
szerb-horvát	563,615 = 2.58	„
oláh	190,799 = 0.88	„
magyar	9.887 = 0.05	„

A német elem Lajthán túl, mint nálunk a magyar, szintén relativ többségben van ugyan, de jóval gyöngébb arányban s a számra utána következő cseh, morva, tót elem igen erős százalékkal lép föl, ha pedig az összes szláv fajú népeket összefoglaljuk 59.25 százalékkal, ezek képezik az abszolút többséget. Hazánkban az összes szláv eredetű népek csak 29.23 százalékát teszik a népességnek s velök szemben a magyaron kívül, a német és oláh elem együtt 27.87 százalékkal áll.

A birodalmi tanácsban képviselt országok közül, Alsó- és Felső-Ausztriában, Salzburgban és Vorarlbergben csaknem kizárólag német elem alkotja a népességet s 96.86—99.70 százalék közt ingadozik, Karinthiában a népességnek 70.22, Stajerországban 67.00, Tirolban 54.39 százalékát teszi, Sziléziában már csak relativ többséget képez 48.91 százalékkal s ott már mellette 28.13 százalék lengyel és 22.95 százalék cseh-morva fordul elő, ez utóbbiak Morva- és Csehországban abszolút többséget képeznek 70.41, illetőleg 62.79 százalékkal. Csehországban erős a német elem is és 37.13 százalékra rúg, Morvaországban pedig 29.38 százalékra. A lengyelek Galicziában 51.50 százalékot tesznek s Szilézián kívül még Bukovinában fordulnak elő 3.21 százalékkal. A ruthének Galiczia keleti és Bukovina éjszaki részét lakják s ott 42.94, itt 42.17 százalékát teszik a népességnek. A szlovének Krajnában 93.72, Görz és Gradiskában 63.03, Stajerországban 32.74, Karinthiában 29.72, Triesztben és kerületében 21.79, Isztriában pedig 15.14 százalékot képeznek. Isztria népességéből 42.84 a horvát-szerbekre esik, kik Dalmáciában 93.31 százalékkal sze-

repelnek. Az olaszok abszolút többséget Trieszt és kerületében képeznek 73·76 százalékkal. Előfordulnak még Tirolban 45·44, Isztriában 40·22, Görz és Gradiskában 35·64 s Dalmáciában 5·79 százalékkal. Az oláhok és magyarok Bukovinára szorítkoznak s az előbbiek 33·43, az utóbbiak pedig 1·74 százalékát képezik az ottani népességnek.

A többi európai államok, ha nem mutatják is a fajoknak oly tarka vegyületét, mint hazánk s különösen Ausztria, egységes, tömör nemzetiséggel nem mindnyájan dicsekedhetnek. A *német birodalomban* a honos népességnek 7·1 százalékát nem németek képezik, számra megközelítőleg 3.205,000, kik közül 2.454,000 a lengyel, 280,000 francia és vallon, 150,000 litván, 140,000 dán, 131,000 vend és 50,000 cseh-morva nemzetiséghez tartozik.

Franciaországban a honos népességet csaknem kizárólag francziák alkotják, csak Korsika szigetén és Nizza körül lakik valami 300,000 olasz s a Pyrenæusok közt található körülbelül 116,000 baszk.

Olaszország népessége csaknem kizárólag az olasz nemzetiséghez tartozik, a más nyelvűek száma alig megy 300,000-re vagyis az összes lakosságnak egy százalékára, úgy hogy 140,000 francziát, 55,000 albánt, 30,000 szlovént, 25,000 németet, 20,000 görögöt és 7000 katalóniait számítunk a más nyelvűek között.

Oroszország, ha még a fehér, kis és nagy-oroszokat egy nemzetiségnek számítjuk is, a nemzetiségek változatos sokféleségét mutatja. Számuk az 1882-ik évi becslés szerint következő:

orosz	62.085,000 lélek	74·96	százalék
lengyel	5.850,000 „	7·07	„
finn népek	3.600,000 „	4·35	„
litvánok	3.000,000 „	3·62	„
izraeliták	3.000,000 „	3·62	„
tatárok	2.860,000 „	3·45	„
németek	1.200,000 „	1·45	„
oláhok	800,000 „	0·96	„
bolgárok	100,000 „	0·12	„
kalmukok	100,000 „	0·12	„
egyéb népek	229,000 „	0·28	„
összesen	82.824,000 lélek	100·00	százalék

A *Skandináv félszigetet* csaknem kizárólag a nyelvrokon svédek és norvégek lakják, mindössze 58,000 finn és lapp s 15,000 más nyelvtörzshöz tartozó népesség vegyül közéjük.

A *dán királyság* lakóit 26,971 svéd és norvég és 33,152 német és 2860 külföldi kivételével, tisztán a dánok képezik. *Németalföld* lakói hollandusok, az irodalmi nyelvű fejlett alnémet nyelvet használják.

Belgium már megoszlott nemzetiséggel bír, éjszaka a flamandok (ugyanazon nyelv a németalföldivel), délen pedig a francia vallónok lakják, azok körülbelül 54, ezek 46 százalékát képezvén az összes népességnek.

Svájc három nemzetiség közt oszlik meg, a lakosság 71·4 százalékát németek, 21·4 százalékát francziák, 5·6 százalékát pedig olaszok képezik.

Spanyolországot egy nemzetiség a spanyol lakja, ezen kívül csak 440,000 baszk, 60,000 moriskó, 50,000 cigány és 40,000 idegen fordul elő.

Portugalt kizárólag a spanyollal testvér portugál nemzetiség lakja.

Görögországban a népesség közt körülbelül 1.850,000 lélek (93·5 százalék) görög, 100,000 albán, 30,000 egyéb nyelvű találatik.

Romániában is abszolút többséget képez a román 87·7 százalékkal, de a románon kívül különböző néptörzsek tarka vegyületét látjuk, van pedig, megközelítő becslés szerint 400,000 zsidó, 200,000 cigány, 44,000 bolgár és orosz, 30,000 magyar, 25,000 török-tatár, 10,000 örmény és 55,000 egyéb nemzetiségű.

Szerbia 130,000 román, 25,000 cigány s némi bolgár kivételével tisztán szerb ajkú népességű.

Törökország közvetlen tartományaiban a törökök, görögök és albánok képezik a három fő nemzetiséget és körülbelül egyenlő számarányban oszlanak meg, együtt a népességnek mintegy 71 százalékát képezik, a többi 29 százalékot bolgárok, szerbek, cserkeszek, czinczárok, arabok, cigányok, nyugot-európaiak stb. képezik. *Kelet-Ruméliában* az 1880-ki népszámlálás 573,560 (70·3 százalék) bolgárt, 174,200 (21·4 százalék) törököt, 42,659 görögöt, 19,549 cigányt stb. talált.

Bulgáriában az 1881-ki népszámlálás alkalmával a bolgárok számaránya 66·7 százalékkal, a törököké 30·6 százalékkal,

a románoké 1·3 százalékkal állapítatott meg, görögök, zsidók, németek és egyéb nemzetiségekre 1·4 százalék esett.

Bosznia és Hercegovinában a népességet kizárólag szerb ajkúak alkotják, csak a déli részen fordulnak elő arnauták (albánok) és szétszórva kóborolnak cigány csapatok.

Montenegro népessége szintén merőben szerb, újabban szerzett birtokában található albán elem is.

Európa különböző tartományaiban az elmondottakkal futólag megismertetvén a nemzetiségi viszonyokat, lássuk immár hazánkban a nemzetiségek megoszlását országrészek *) szerint :

	magyar	német	tót	oláh
1. Duna bal partja	25·75 452,311	9·24 162,256	64·20 1.127,749	0·02 282
2. Duna jobb "	67·51 1.729,982	21·99 563,488	0·78 19,950	0·05 1,183
3. Duna-Tisza köze	70·89 1.660,031	16·13 377,853	3·68 86,171	0·06 1,381
4. Tisza jobb partja	42·96 619,292	7·48 107,789	34·88 502,816	0·02 258
5. Tisza bal "	57·43 1.045,736	3·66 66,577	4·33 78,851	26·31 475,749
6. Tisza-Maros szöge	15·44 265,858	22·09 380,166	2·25 38,814	42·95 739,299
7. Erdélyi részek	30·25 630,477	10·16 211,748	0·05 1,091	56·86 1.184,883
	ruthén	horv.-szerb	egyéb hazai nyelvű	külföldi ny.
1. Duna bal partja	0·00 33	0·14 2,448	0·47 8,321	0·18 3,240
2. Duna jobb "	0·00 26	6·80 174,151	2·60 66,518	0·27 7,057
3. Duna-Tisza köze	0·32 7,772	8·34 195,237	0·07 1,601	0·51 11,825
4. Tisza jobb partja	13·88 200,174	0·01 119	0·52 7,478	0·25 3,615
5. Tisza bal "	7·90 143,889	0·03 449	0·40 7,324	0·12 2,280
6. Tisza-Maros szöge	0·04 697	15·06 259,305	1·45 24,918	0·72 12,255
7. Erdélyi részek	0·03 635	0·02 286	2·49 51,948	0·14 2,980

*) Az egyes országrészekhez a következő megyék vannak besorolva, úgy mint: A Duna balparti országrészekhez : Arva, Bars, Eszter-

A magyar elem tehát az anyaországban hét országrész közül háromban képez abszolút többséget, a Duna-Tisza közén 70·89 százalékkal, a Duna jobb partján 67·51 és a Tisza bal partján 57·43 százalékkal, a Tisza jobb partján is relatív többséget képez 42·96 százalékkal. A magyaron kívül csak két nemzetiség vergődik abszolút többségre egy-egy országrészben, a tót a Duna bal partján 64·20 százalékkal (a magyar elem csak 25·75 százalékkal lép föl mellette) és az oláh az erdélyi részekben 56·86 százalékkal (a magyar 30·25 százalékon marad). A Tisza-Maros szögén, ez újonnan telepített s tarka népvegyüléket hordozó földön, egy nemzetiség sem nyeri el az abszolút többséget, relatív többségben azonban az oláh van 42·95 százalékkal és a magyar elem kisebbséget, 15·44 százalékot képvisel, meghaladva a 22·09 százalék német és megközelítve a 15·06 százalék szerb-horvát népelem által. A német ajkúak ép a Tisza-Maros szögén vannak leg-erősebb arányszámmal (22·09 százalék) képviselve, de a Duna jobb partján is tekintélyes helyet foglalnak el 21·99 százalékkal, a Duna-Tisza közén 16·13 százalékkal szerepelnek. Erdélyben pedig, melyet a magyarországi németiség erős várának szeretnek kürtölni a germán chauvinisták, csak 10·16 százalékkal. A felső megyékben, hol hajdan a népesség egyik főelemét képezték, már nagyon is alárendelt helyen állanak, a Duna bal partján csak 9·24 és a Tisza jobb partján 7·48 százalékot érnek el. A tót ajkúak még a Tisza jobb partján fordulnak elő tömegesebben, hol a népességnek 34·88 százalékát teszik, a ruthének a Tisza jobb és bal partjára szorítkoznak, ott 13·88, itt 7·90 százalékkal osztozván az összes népességben.

Horvát-Szlavonországban úgy a polgári megyékben, mint a volt határőrvidéken a horvát-szerb ajkúak képezik az abszolút többséget, ott 88·29, itt 94·24 százalékkal. A polgári megyékben a magyarság valamivel meghaladja a három, a

gom, Hont, Liptó, Nógrád, Nyitra, Pozsony, Trencsén, Túróc és Zólyom megyék. A Duna jobb partjához: Baranya, Fejér, Győr, Komárom, Moson, Somogy, Sopron, Tolna, Vas, Veszprém és Zala. A Duna-Tisza közéhez: Bács, Csongrád, Heves, Jász-N.-K.-Szolnok, Pest. A Tisza jobb partjához: Abauj-Torna, Bereg, Borsod, Gömör, Sáros, Szepes, Ung és Zemplén. A Tisza bal partjához: Békés, Bihar, Hajdú, Máramaros, Szabolcs, Szatmár, Szilágy és Ugocsa. A Tisza-Maros szögéhez: Arad, Csanád, Krassó-Szörény, Temes és Torontál.

nemetség pedig az öt százalékot. Különben a legutóbbi népszámlálásnak egyik lényeges hiánya, hogy a szerbek és horvátok összefoglalva mutattattak ki, igaz hogy nyelvben nincs nagy eltérés, de azért a két nemzetiség között erős antagonizmus uralkodik s számarányukat egymással szemben is, fölötte érdekes volna tudni.

E tekintetben mégis némi útmutatásul szolgál a vallás szerinti különbség, a mennyiben a horvátok nagyjából a római katholika, a szerbek pedig a görög keleti egyházba tartoznak, összevetve tehát a két viszonyt, azt mondhatjuk, hogy Horvát-Szlavonországban a horvát-szerb ajkúaknak fölvetett népesség közül nemzetiségre kerekszámokban 1.212,000 horvát, 500,000 pedig szerb.

A magyar anyaország hatvanhárom megyéje közül huszonhétben a magyar, egyben (Mosonmegyében) a német, kilenczben (Árva, Trencsén, Liptó, Zólyom, Túróc, Nyitra, Sáros, Szepes, Bars megyékben) a tót, tizenegyben (Fogarás, Hunyad, Alsó-Fehér, Krassó-Szörény, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos, Besztercze-Naszód, Szeben, Arad, Szilágy és Kolozs megyékben) az oláh anyanyelvűek vannak többségben.

A magyar ajkúak százalék számainak magassága szerint a magyarországi megyék következőleg sorakoznak :

Megye	Százalék	Megye	Százalék
1. Jász-N.-K.-Szolnok	98·86	21. Nógrád	64·02
2. Heves	98·40	22. Abauj-Torna	62·64
3. Csongrád	98·06	23. Szatmár	58·83
4. Hajdu	97·75	24. Maros-Torda	56·51
5. Győr	96·40	25. Bihar	54·03
6. Udvarhely	92·79	26. Baranya	52·17
7. Borsod	92·64	27. Gömör	50·95
8. Szabolcs	90·83	28. Vas	48·98
9. Somogy	88·19	29. Sopron	46·38
10. Csik	86·92	30. Zemplén	44·73
11. Háromszék	86·57	31. Hont	43·82
12. Fejér	85·03	32. Bereg	43·56
13. Komárom	84·35	33. Bács-Bodrog	38·52
14. Veszprém	82·36	34. Pozsony	36·07
15. Esztergom	79·40	35. Ugocsa	35·66
16. Csanád	72·74	36. Szilágy	34·93
17. Zala	72·69	37. Kolozs	33·18
18. Pest-P. S.-K.-Kún	71·82	38. Ung	32·12
19. Békés	69·84	39. Bars	30·37
20. Tolna	66·73	40. Brassó	29·62

Megye	Százalék	Megye	Százalék
41. Kis-Küküllő	24·31	53. Besztercze-Naszód	3·85
42. Arad	23·12	54. Fogaras	3·26
43. Torda-Aranyos	23·03	55. Zólyom	2·69
44. Szolnok-Doboka	16·80	56. Sáros	2·59
45. Moson	16·74	57. Túróc	2·40
46. Torontál	15·43	58. Szeben	2·18
47. Nyitra	15·24	59. Szepes	2·13
48. Alsó Fehér	15·02	60. Liptó	1·99
49. Máramaros	10·82	61. Krassó-Szörény	1·94
50. Nagy-Küküllő	9·38	62. Trencsén	1·09
51. Temes	6·80	63. Árva	0·45
52. Hunyad	5·10		

Nyolcz megyében tehát a magyarok meghaladják a 90 százalékot, hatban a 80, négyben a 70, négyben a 60, ötben az 50, ötben a 40, hétben a 30, négyben a 20, hatban a 10 százalékot, tizennégyben ellenben a 10 százalékon alúl maradnak. A 30 százalékot meghaladó létszám, már magában, tömegileg véve is tekintélyes kisebbség, a magyarság veszélyesebb pontjaiúl inkább csak azon megyéket tekinthetjük, hol a magyar elem 30 százalékon alúl marad, 63 megyénk közül 24 van ilyen. A Duna bal parti területre 6 esik, ezek közül Nyitra, Zólyom, Túróc, Liptó, Trencsén és Árva megyék, a Duna jobb partjára csak egy, Moson megye, a Duna-Tisza közére egy sem, a Tisza jobb partjára kettő, Sáros és Szepes megyék, a Tisza bal partjára az egy Máramaros megye, a Tisza-Maros szögére négy, úgymint Arad, Torontál, Temes és Krassó-Szörény megyék; végre az erdélyi részekre tíz, úgymint Brassó, Kis-Küküllő, Torda-Aranyos, Szolnok-Doboka, Alsó-Fehér, Nagy-Küküllő, Hunyad, Naszód, Fogaras és Szeben megyék. Érdekes továbbá szemügyre venni, hogy e 24 megyében, mely nemzetiségek abszolút vagy relatív többsége mellett törpül el a magyar elem; s azt látjuk, hogy a magyar elem kilencz megyében oláh abszolút, négyben pedig oláh relatív többséggel van, nyolcz megyében tót abszolút többséggel, egy megyében német abszolút, egyben pedig német relatív többséggel, végre egy megyében ruthén relatív többséggel áll szemközt.

Horvát-Szlavonország területén, minthogy a horvát és szerb nyelvűek egynek vétettek, valamennyi polgári megyében és volt katonai határőrvidéki kerületben ezek képezik az abszolút többséget és kilencz megyében és kerületben 90 száza-

lékon fölül állanak, egyben 80 százalékon, háromban 70 százalékon, egyben pedig 60 százalékon fölül.

A mi a nemzetiségek elhelyezkedését illeti, Magyarország területén azt látjuk, hogy a *magyarság* két nagy tömegre szakad, a nyugati, a nagyobb, délnyugatról Zalamegyétől kezdve éjszakkeletnek fordul s Szatmármegyével bezárólag, vesztí az abszolút többséget, szélességét pedig Baranya, Győr, Csanád, Nógrád, Bihar, Gömör megyék jelelik. Legvegyületlenebb magyarságot itt a Tiszamenti megyék mutatnak, Szabolcstól Csongrádig és külön magában Györmegye, meghaladva a 90 százalékot. A magyarság keleti, kisebb tömegét a négy székely megye képezi, melyek közül egy szintén meghaladja a 90 százalékot. Az abszolút magyar többségű megyékhez, hol erősebb, hol gyöngébb vegyületben csatlakoznak azon megyék, melyekben a magyarság az abszolút többséget nem éri ugyan el, de azért elég tekintélyes százalékát teszi a népességnek. A magyarság leggyöngébben képviselve délnyugaton van a Dráván túl, továbbá az ország éjszaki csúcsán, délkeletre a Maros bal partján s néhány éjszakkeleti megyében.

A magyarságnak Baranya megyétől Zaláig a Dráva von határt, túl ezen a horvát-szerb nyelvterület kezdődven, Baranyában azonban horvát-szerbekkel váltakozó németiség szakad be a magyar területbe és ezen erős német sziget Baranyán keresztül behatol Tolna megyébe s annak déli részén tekintélyes helyet foglal el, sőt némileg átesap Somogy megyébe is. Somogy megyében a horvát-szerb nyelv is bekanyarodik párszor a Dráván keresztül, a nélkül, hogy nagyobb foglalást tenne, de viszont a magyarság is bocsát ki egy pár előőrsöt a Dráván túlra. Zala megyében a Mura folyó a magyarság határa, de e megye nyugati sarkát a Murán innen vend ajkúak foglalják el. Vas megyében a Rábáig szintén a vendek foglalják el a határt s szorítják be a magyar nyelvhatárt. A Rábától éjszakra, körülbelül onnan, hol iránya megtörik s éjszakfelé kanyarodik, horvát szigetekkel tarkázott német nyelvterület von 25—50 kilométer szélességű gyűrűt Vas és Sopron megyékben. Egyes magyar nyelvszigetek azonban, mint például Alsó- Felső-Eőr, Eőrsziget Vas megyében, Felső-Közép-Pulya Sopron megyében csaknem a határig nyomólnak előre. Mosonmegyének csak keleti sarkára szorítkozik a magyarság, Pozsonyban a magyarság zöme a Csallóközre esik, de a kis Du-

nától éjszakra is meglehetősen széles csíkot képez. Pozsonymegyében már a tótság von határt a magyarságnak s a tót nyelvhatár innen kezdve tart egészen mindvégig, a két nyelvhatárnak folytonos ki és bekanyarodása mellett és csak Szepesmegyénél, továbbá Abaujmege éjszaki részén szakítva meg egy rövid német nyelvhatár által. Ungvártól kezdve Ugocsamegye közepéig a ruthén nyelvhatár keríti a magyart, ettől fogva az oláh; a magyar elem azonban rést tör magának egyes szigetekkel Máramarosmegyébe is. Szatmármegye keleti része erősen tarkázva van oláh elemmel, déli része pedig oláh és német nyelvszigetekkel. Szilágymegye már inkább az oláh nyelvterülethez tartozik, melybe a magyar elem bocsát erős gyökereket. A magyarság határa tovább halad Biharmegye közepe felé s Aradmegye nyugati sarkán a Marosig terjed. Csanádmegye keleti részén oláh és tót elem könyöklük be a magyarságba, de Csanád nyugati és pedig nagyobb fele már magyar, sőt a Maros-Tisza szögében Torontálmegyébe is becsap a magyarság, a Tisza jobb partján pedig Bácsmegyébe bocsát egy hatalmas félszigetet, nyugatfelé Bácsmegyében a magyarság határa az éjszaki részen vonul el és a Dunáig terjed; a Duna völgyében csekély megszakítással le egész Baranyáig. De e kapcsolatos tömegben kívül kisebb-nagyobb szigetekben csaknem mindenütt fordul elő magyarság, délnyugaton kezdve Szlavóniában, Posega és Verőcze megyékben meglehetősen s itt ott Szerém megyében is fordul elő. Bács, Torontál és Temes megyék (Bácsmegye egy tömegben levő magyar területet, melyet imént említettünk, itt nem számítva) mindenütt be vannak hintve magyar szigetekkel, Krassómegyében csak egy ily szigetet találhatunk s Hunyadmegyében is csak néhányat, de már Biharmegye keleti, oláh többségű feleiben, sűrűbben tűnnek föl, Szolnok-Doboka megye déli része, Kolozs, Torda-Aranyos, Kis-Küküllő s némileg Alsó-Fehér megyék pedig valóságos szigettengert képeznek. Szében megyében egyáltalában nem, Besztercze-Naszód, Nagy-Küküllő és Fogaras megyékben pedig elvétve jelentkezik a magyarság. Brassómegyében már sűrűbben lép föl, míg Udvarhely, Háromszék, Csíkmegye s Maros-Tordának délnyugati fele csaknem kizárólag magyar ajkú területet képeznek.

A magyarság után a *német* elem van legáltalánosabban elterjedve, az országnak alig van megyéje, hol képviselve nem

volna, de abszolút többségre csupán egy megyében, Mosonban emelkedik, mely megyéhez csatlakozva, Sopron és Vas megyékben is szintén tekintélyes számmal van képviselve, valamint néhány délvidéki és erdélyi megyében s éjszakon a Szepességen.

A *tótság* meglehetősen kapcsolatos tömeget képez, az ország éjszak-nyugati karáján, kisebb százalékban azonban előfordulnak az ország különféle részein. A tót félkör folytatásaképpen éjszakkeleten a ruthének lépnek föl, szintén meglehetősen kapcsolatos tömegben, míg a *vendek* nyugaton Vas és Zalamegye területére szorúlnak csekély számukkal.

Az *oláhság* Magyarország keleti és délkeleti részére nehezedik, roppant tömeget képezve, melyet azonban sokhelyt meglazít a közbeékelődő magyar és német elem s a legkeletibb részen a magyarság egész jelentéktelen számra szorít. A *horvát-szerb* elem Horvát-Szlavonországon kívül, melyet egészen eláraszt, Bács, Torontál, Temes, Baranya s némileg Krassó-Szörénymegye területére önt ki erősebben, nyugaton pedig Zala, Sopron és Moson megyékben lép föl 10—25 százalékkal.

Legutóbbi népszámlálásunk, mely az anyanyelv kutatása által a nemzetiségekre is fényt derített, egy általánosan elterjedt balvéleményt is segített eloszlatni. Eddigelé ország világ előtt folyvást azt kürtölték, hogy a magyar elem csak a vidéki népességre szorítkozik, a városi népességet túlnyomólag a német elem alkotja és ime kiderült, hogy a városi népesség közt a magyar ajkúak nemcsak hogy erősebben szerepelnek, mint a vidéki népesség közt, de sőt tekintélyes abszolút többséggel bírnak. A 143 szabad királyi és rendezett tanácsú város népességét véve, volt ugyanis:

Nemzetiség	A jelenlevő polgári népesség összes száma	százalékban
Magyar	1.381,507	64.46
Német	391,291	18.26
Tót	160,768	7.50
Oláh	80,317	3.75
Ruthén	3,709	0.17
Horvát-szerb	92,317	4.31
Vend	475	0.02
Örmény	2,268	0.11
Czigány	5,289	0.25
Egyéb hazai nyelvű	5,859	0.27
Külföldi nyelvű	19,236	0.90
Összesen	2.143,036	100.00

A magyar nyelvűek tehát 17·81 százalékkal erősebb arányokban vannak képviselve a városokban, mint az országban. A németek számaránya is magasabb itt, de már a többi nemzetiség valamennyi mélyen az országos átlag alatt marad. A városi népesség nemzetiségi viszonyainak ilyenén alakulása fölötté fontos és egyik biztosítékát látjuk benne a magyar nemzet főnnállásának s suprematiájának. A városok mint a művelődés, ipar, kereskedelem és vagyonosság székhelyei, erős bástyái nemzetiségünknek, melyeket nem hogy megdöntենek az ellenséges áramlatok, ellenkezőleg ők fognak hódítani természetes túlsúlyukkal a vidéki népesség között. De épen, mert a városoknak ily fontos missiójuk van a magyar nemzet érdekében, nemcsak az összes lélekszámra nézve kell megismernünk a nemzetiségek arányát, mert hiszen ezt kevés számú, de nagy népességű város is eldöntheti, magokra az egyes városokra is szükség kitérnünk, s ekkor azt látjuk, hogy a 143 város közül abszolút többségben van :

a magyar nemzetiség	74 városban	
a német	« 24	«
a tót	« 24	«
az oláh	« 6	«
a szerb	« 1	«
a bolgár	« 1	«

Tizenhárom városban pedig nincs abszolút többségű nemzetiség. A városoknak majoritásában tehát a magyar képezi az abszolút többséget. Érdekes továbbá tudnunk, hogy a magyar többségű 74 város közül csak 32 fekszik tiszta magyar vidéktől körülvéve, 42 pedig részint idegen nyelvhatárokkal érintkezik, részint szigetet képez az idegen nemzetiségek tengerében, így ez utóbbiak még fontosabb missióval bírnak, mert arra hivatvák, hogy őrszemei és előharczói legyenek a terjeszkedő s előbb-utóbb diadalra jutó magyarságnak.

De azon városok közül is, melyekben a magyar elem nem emelkedik abszolút többségig, sok helyen tekintélyes számot képez. Például, hogy csak a fontosabb posztiókat említsük: Kassán 39·8 százalékot, Ujvidéken 26·9 százalékot, Brassóban 32·2 százalékot, Gyula-Fehérvártt 35·3 százalékot, Deván 37·6 százalékot, Nyitrán 35·4 százalékot, Sopronban 21·0 százalékot, Temesvártt 22·2 százalékot képez a magyarság.

Népszámlálásunk az anyanyelven kívül azon kérdést is intézte: «mely hazai nyelvet beszéli még?» A földolgozásnál a három, sőt több nyelvek kombinált föltüntetése oly nagy munkát és tért igényelt volna, hogy azzal az elérhető eredmény kétség kívül nem állt volna arányban, ezért az anyanyelven kívül csak az első helyen megnevezett egyéb nyelv vétetett föl.

E viszony az egész-magyar birodalomra nézve kinyomoztatott ugyan, de minthogy Horvát-Szlavonország nyelvi tekintetben nem mutat föl nagy különbségeket, ezúttal a bennünket közvetlenebbül érdeklő anyaországra szorítkozunk, és ezt annál inkább tesszük, mert e viszony egyúttal hivatva van az államnyelv ismeretére is világot vetni; Horvát-Szlavonországban pedig az állami nyelv a horvát lévén, ott a magyar nyelvet is beszélők számbavételére, illetőleg kimutatására, valami nagy súlyt úgy sem fektettek.

A saját anyanyelvökön kívül magyarul is beszél:

német	377,041	= 21·02%
tót	176,693	= 9·82 «
oláh	137,252	= 5·90 «
ruthén	19,525	= 5·70 «
horvát-szerb	65,637	= 10·83 «
vend	7,450	= 12·22 «
örmény	3,116	= 88·40 «
zigány	18,128	= 23·87 «
egyéb	2,364	= 10·90 «
külföldi	10,462	= 25·07 «
összesen *)	817,668	= 11·57%

E néhány szám nagyon érdekesen szól. Hazánk összes idegen ajkú polgártársainak átlag 11·57 százaléka bírja az állam nyelvét. Ez fölötte kevés és csekélységében vádolja indolentiánkat, melylyel századokon át néztük, hogy tartják meg helyöket, sőt foglalnak tért is nálunknál műveletlenebb elemek, melyek iránt semmit sem tettünk, hogy a nagy nemzettest assimilálja.

Egyetlen népfaj van, melyet a magyarság csaknem teljesen assimilált, és ez az örmény, melynek 88·40 százaléka beszéli a magyar nyelvet. A külföldi nyelvűek, minthogy tö-

*) A magyarul beszélő idegen ajkúak.

megesen jóformán sehol sem laknak, hanem szórványosan fordulnak elő a többi nemzetiségek tömegeiben, természetes, hogy az állam nyelvét elég szép arányban sajátítják el; ugyan ezt mondhatjuk a cigányokról is, kiknél még a folytonos vándorlás s így a más ajkúakkal való szakadatlan érintkezés is előmozdítja a hazai nyelvek elsajátítását. A többi nemzetiségek közt határozottan a német áll legelől s épen ez mutatja, hogy a műveltség nem hogy hátráltatná, sőt inkább előmozdítja a beolvadást, mert míg a művelt német elemnek 21·02 százaléka beszéli a magyar nyelvet, a hazai népesség legműveltelebb két eleme, az oláh és ruthén csak 5·90, illetőleg 5·70 százalék magyarul is tudót képes fölmutatni. A tótok és horvát-szerbek aránya már jóval kedvezőbb, de korántsem teljesen kielégítő.

Az egyes nemzetiségekből a magyarul tudók arányát tekintve, természetesen nagy különbség van a szerint, a mint az illető nemzetiségek magyar többség közé ékelve, vagy a magyar vidékektől távol, kompakt tömegekben laknak. Így a tót a fölvidéken átlag csak öt százaléknyi arányban tanul meg magyarul, Hontban már 10·2 százalék, Nógrádban 17·8 százalékban, az erősen magyar többségű megyékben ellenben, mint például Pest megyében 37·8 százalékra, Bekésben 43·6 százalékra, Komáromban 48·3 százalékra, Szabolcsban pedig 49·3 százalékra emelkedik a magyarul is tudó tótok száma. A horvát-szerbek közül Torontálban csak 5·7 százalék tud magyarul, a Tisza-Duna közén s a dunántúli megyékben ellenben 15·50 százalék.

Még az oláhok közt is, kiknek pedig csak 5·90 százaléka tud magyarul, Szilágy, Bihar, Szatmár megyékben 10—18 százalékra emelkedik a magyarul tudók száma, Maros-Torda, Háromszék és Csik megyében 20—25 százalékra, Udvarhely megyében pedig 47·5 százalékra.

Ilyen figyelemre méltó jelenség az is, hogy a magyarul beszélő idegen ajkúak között sokkal több a férfi, mint a nő. Ennek természetes magyarázatát abban találjuk, hogy a férfinepesség gyakrabban érintkezik másokkal, tehát nagyobb alkalma is van a magyar nyelv elsajátítására, sőt az élet szüksége is rá kényszeríti arra; nem úgy a női népesség, mely családjára vagy legfőljebb falujára van szorítkozva. A női népességnél tehát, a mit az élet nem adhat meg, az iskoláknak

kell kipótolni s a női oktatás nagyobb fejlesztésével kell a magyar nyelv elsajátítását előmozdítani.

Fölötte öröndetes jelenségnek tekinthető, hogy a magyar anyanyelvűek nemcsak erősebb arányokban vannak képviselve a városokban, mint átlag az országban, hanem sokkal nagyobb arányban is beszélnek itt a más anyanyelvűek a magyar szót és pedig:

német	127,799 = 33·7%
tót	32,910 = 21·2 „
oláh	21,365 = 27·5 „
ruthén	1,534 = 42·1 „
horvát-szerb	19,603 = 21·9 „
vend	95 = 20·6 „
czigány	1,984 = 90·7 „
örmény	1,900 = 37·2 „
egyéb	529 = 9·3 „
külföldi	5,697 = 30·6 „

A városok haladását a magyarságban e számok öröndetes igazolják, mely jelenség fontosságát csak emeli azon körülmény, hogy a városi népesség jelentékeny része összes hazai lakosságunknak, mert összes száma a 143 városban 2.143,036 lélekre rúg, vagyis az ország lakosságának 15·6 százaléka. Miután pedig ugyan e városok lakossága 1869-ben csak 1.934,871 lélek vala, a szaporodás 208,165 városi lakos, vagyis 9·7 százalék, holott az ország átlagában, mint láttuk, ugyanez idő alatt csak 1·46 százalékkal szaporodott.

Érdekes még röviden fölemlítenünk, hogy az egyes nemzetiségeknek hány százaléka éri be saját anyanyelvével, mire nézve a következő számok szolgálnak fölvilágosítással:

Saját anyanyelvén kívül más nyelvet nem beszél:

a magyarok közül	--- --- --- ---	81·8%
a németek	„ --- --- ---	61·7 „
a tótok	„ --- --- ---	85·5 „
az oláhok	„ --- --- ---	92·2 „
a horvát-szerbek közül	--- --- ---	74·9 „
a ruthének közül	--- --- ---	89·5 „
a vendek	„ --- --- ---	80·9 „
a czigányok	„ --- --- ---	19·0 „
az örmények	„ --- --- ---	6·1 „
az egyéb hazai nyelvűek közül	---	56·5 „
a külföldiek közül	--- --- --- ---	34·2 „

E számok alakulására két tényező hat közre, a műveltségi fok és az illető nemzetiségek tömöttebb együttlakása; hogy a magyaroknak 81·8 százaléka nem beszél egyéb nyelvet saját nyelvénél, az nem műveletlenségöknek kifolyása, hanem annak, hogy nagy tömegekben laknak együtt, beérhetik saját nyelvökkel, mely egyúttal az állam nyelve is, míg ellenben a legszórványosabban lakó örmények, cigányok és külföldiek rá vannak utalva a más nyelvek elsajátítására. Az egyéb hazai nyelvűek és a horvát-szerbek kedvezőbb arányát is szétszórtságuk magyarázza, míg az oláhok, ruthének és vendek kedvezőtlen aránya csak részben róható föl kompakt tömegben való lakásuknak, nagy részt műveletlenségöknek tulajdonítható az.

Ha az 1869-ki népszámlálásunk nem mellőzte volna a nemzetiségi viszony kutatását, ma igen becses összehasonlító anyag birtokában lennénk s számszerűleg megmondhatnók, hogy mennyit haladt e tizenegy év alatt a magyar elem és mily átalakulás észlelhető a nemzetiségi viszonyokban. De az összehasonlítást így is megkísérthetjük, nem ugyan az egyes megyékre, mert az azóta végrehajtott meggyerendezés azt jóformán lehetetlenné teszi, hanem az egész anyaországra; alapúl vévén Keletinek a tanköteles gyermekek alapján eszközölt számítását, melyben nemcsak hogy megvan a belső valószínűség minden föltétele, de a melynek helyességét utólagosan az 1880-ki népszámlálás is fényesen igazolta. Volt pedig:

	1870-ben Keleti számítása szerint	1880-ban a népszámlálás szerint
magyar	6.156,421	6.403,687
német	1.820,922	1.869,877
oláh	2.470,069	2.403,035
tót	1.817,228	1.855,442
horvát-szerb	473,995	631,995
ruthén	469,420	353,226
egyéb	11,295	211,360

Mielőtt azonban a két időszak adatainak összehasonlítását megkísértenők, némi, a területi változásból folyó eltérést kell rektifikálnunk. Keleti számítása ugyan is nem terjedt ki az akkor még katonai határőrvidékként szerepelt német, szerb és román bánsági ezredekre s a titeli csajkás zászlóaljra, melyek azóta polgárosittatván, az 1880-ki népszámlálás alkalmával már részben Krassó-Szörény, részben Temes, részben

Torontál, részben Bácsmegyéhez tartoznak. E területnek 1869-ben 341,895 leleknyi népessége tehát, ha az összehasonlítást helyesen akarjuk végrehajtani, hozzáadandó az 1869-ki adatokhoz és ott főleg a szerbek és az oláhok számát változtatja meg lényegesen, a németek számában valami esekély, a magyarokéban ellenben jóformán semmi változást sem tévén. Ha tehát a volt határőrvidék 341,895 lélekből álló népességét az egyes nemzetiségek közt azon arányban osztjuk föl, a mint azok 1880-ban szerepeltek és elhagyjuk a kisebb nemzetiségeket, eredmény gyanánt

10,803 magyar,
48,651 német,
9,675 tót,
140,211 oláh,
124,723 szerb-horvát és
7,832 egyéb

jön ki, mely számokat még hozzá kell adnunk a Keleti által kiderített adatokhoz. Előbb azonban egy helyreigazítást kell végrehajtanunk. Keleti ugyanis, a mint fentebb említettük, a tanköteles gyermekek anyanyelvéből számította ki az egész népesség nyelvét és az eredmény igazolta is, hogy helyes alapon dolgozott. Bácsmegyénél azonban a tanköteles gyermekek anyanyelvénél a kiszámítások alapjául szolgált községi kimutatásokban némi hiba fordul elő, az tudniillik, hogy a katolikus hitű, de horvát-szerb ajkú gyermekek nagyobb részét magyaroknak mutatták ki s csak kisebb részben horvátnak. Hogy mi lehetett ennek oka, ma már alig ha lehet határozottan megmondani, de talán nem fog hozzávetésünk messze járni a valóságtól, ha Bácsmegye akkori nemzetiségi hangulatából magyarázzuk a tüneményt, s azt véljük, hogy a görög keleti szerbeknek, az omladinistáknak hazafiatlan izgatásait és üzelmeit ellensúlyozandó, a magyar érzelmű római katolikus szerbek, névszerint bunyevácok, gyermekeiket magyar nyelvűnek vallották be, a mint hogy tekintélyes részök, kivált az iskolába járó fiatalság tud is magyarul. Az 1880-ki számlálás, mely nem egyszerűen a nyelvet, hanem az anyanyelvet kutatta és távol állt minden nemzetiségi tekintetektől: a bunyevácokat is horvát-szerb nyelvűnek vette s csak magában Szabadka városában 24,343 bunyevácot (katolikus szerbet) vett számba, holott a népiskolai adatok szerint egész Bács

megyében csak 23,506 horvát (katholikus szerb sokác) élt volna. Hogy tehát ez összehasonlítást helyesen vihessük keresztül, Bácsmegyében a horvát-szerbek 1869-iki számához még hozzáadandó az 1880-ban horvát-szerbnek talált katolikus és a fentebbi 23,506 horvát között levő különbözet, vagyis 36,287 lélek s ugyanez a magyar nemzetiség létszámából levonandó. A jelzett műveleteket végrehajtva, a következő eredményre jutunk:

	1870-ben Keleti számitása szerint a jelzett változtatásokkal	százalék	1880-ban népszámlálás szerint	százalék	1880-ban tehát több	százalék	száz.
magyar	6.130,937	45.21	6.403,687	46.65	272,750	4.45	—
német	1.869,573	13.79	1.869,877	13.62	304	0.02	—
oláh	2.610,280	19.25	2.403,035	17.50	—	207,245	7.94
tót	1.826,903	13.47	1.855,442	13.52	28,539	1.56	—
horv.-szerb	635,005	4.68	631,995	4.60	—	3,010	0.47
ruthén	469,420	3.46	353,226	2.57	—	116,194	24.75
egyéb	19,127	0.14	211,360	1.54	—	—	—
összesen	13.561,245	100.00	13.728,622	100.00	—	—	—

Összehasonlítva a két időszakban kiderített nemzetiségi számarányokat, azt látjuk, hogy az összes népességben a magyar míg 1870-ben csak 45.21 százalékkal szerepelt, 1880-ban e százalék már 46.65 százalékra emelkedik, vagyis 1.44 százalékkal gyarapodott, a német nyelvűek százaléka némileg 0.17 százalékkal mecsökkent, az oláhoké pedig nagyon is jelentékenyen 1.75 százalékkal megfogyott. A tótok arányszáma jóformán ugyanaz maradt, alig valamivel magasabb, a horvát-szerbeké valamivel alacsonyabb, de a ruthének abnormis csökkenést mutatnak, az egyéb nemzetiségek pedig rendkívül emelkedtek, ez utóbbi azonban nem annyira tényleges szaporodás, mint inkább a két eljárás közt levő különbségnek természetes eredménye, úgy hogy félremagyarázást kerüendő, ezeknél a szaporodás kitüntetését is mellőzendőnek láttuk.

A magyar tehát 11 év alatt 272,750 lélekkel vagyis 4.45 százalékkal szaporodott. Csekély növekedés ez, de az általános népszaporodással összehasonlítva mégis kedvező. A német ajkúak szaporodása oly csekély, hogy számba sem jöhet és bizvást elmondhatjuk, hogy számuk a lefolyt decenium alatt nem változott. Nem úgy az oláhok, kik 207,245 lélekkel azaz 7.94

százalékkal fogytak meg, a fogyás oly nagy mérvű, hogyha nem csupán időleges okok hatottak közre előidézésében, hanem az oláhság népességi viszonyának állandó irányzatát jelzi, ellentétben az eddig elterjedt hiedelemmel, hogy tudniillik az oláhság rendkívül szapora s erős beolvasztó képességgel bír, legalább hazánkban inkább pusztuló fajnak tűnik föl. A horvát-szerb ajkúak is megfogytak 3010 lélekkel azaz 0·47 százalékkal, a tótok azonban 28,539 vagyis 1·56 százaléknyi szaporodást mutatnak. E szaporodás azonban csak látszólagos, szemben áll vele a ruthének 116,194 lélek, azaz 24·75 százaléknyi fogyása. E két nyelv, kivált ott, hol vegyesen fordul elő, oly közel rokonságban áll egymáshoz, hogy pontos megkülönböztetést alig várhatunk, így történik, hogy ugyanaz a népesség, mely egyszer ruthénnek tüntettetett föl, máskor a statisztikai kimutatásokban mint tót szerepel. S csakugyan ez történt a szóbanforgó kétféle adatgyűjtés alkalmával is, a tankötelesek fölvétele igen sok helyről ruthénnek jelezték a gyermekek nyelvét, hol a népszámlálás tót anyanyelvűeket talált. Lássunk különben néhány példát. Ungmegyében, melynek népessége 11 év alatt 130,032-ről 126,707-re szállt, 1869-ben a népiskolai adatok alapján $27,098 = 20\cdot84$ százalék tót és $63,520 = 48\cdot85$ százalék ruthén volt, az 1880-iki számlálás szerint pedig már $38,063 = 30\cdot04$ százalék tót és csak $43,398 = 34\cdot25$ százalék ruthén. Zemplénmegyében, melynek népessége ugyanazon idő alatt 292,771-ről 275,175-re apadt, a népiskolai adatok alapján kiszámított $94,710 = 32\cdot35$ százalék tót és $59,738 = 20\cdot42$ százalék ruthén volt, az 1880-iki számlálás szerint pedig $105,677 = 38\cdot40$ százalék tót és csak $31,073 = 11\cdot29$ százalék ruthén. Így van ez a többi megyékben is, hol tótok és ruthének vegyesen laknak, az általában hanyatló népszám mellett a tótok mindenütt emelkednek, a ruthének pedig oly arányban fogynak, hogy az általános népfogyáson kívül a tótok szaporodása is ebből telik ki. A két nemzetiség hasonló viszonyok között él, hasonló gazdasági fokon áll, a kivándorlás mindkettő számát egyaránt ritkítja, szaporodásuk, illetőleg fogyásuk is bizonyára egyenlő és a szembeszökő különbség tisztán annak az ingadozásnak tudható be, mely hovászámításuk iránt főnforog s a kiszámítás és számlálás közötti roppant eltérést eredményezte. Itt tehát, hol a nemzetiségek szaporodását akarjuk lehetőleg megvilágo-

tani, hibás eljárás volna, ha elfogadnók a tót ajkúak szaporodása mellett, a ruthének óriási csökkenését, mely az összes számnak negyedrészt teszi; helyesebb lesz, ha a két nemzetiséget összefoglalva, vizsgáljuk és ekkor kitűnik, hogy a tótok és ruthének száma 1869-ben 2.296,323-at tett és Magyarország népességének 16·93 százalékát képezte, 1880-ban csak 2.208,668 volt és Magyarország népességéből csak 16·09 százalék esett rá, 11 év alatt tehát 87,655-tel vagyis 3·82 százalékkal fogyott.

A közölt számok azt bizonyítják, hogy az *anyaország nemzetiségei közül csak a magyar az, mely számra is szaporodott*; a többi vagy stagnációban vesztegelt, vagy erősen megfogyott és így a magyar az összes népességben is kedvezőbb arányszámot foglal el, mint tizenegy év előtt. Sőt a magyarság szaporodása még némileg kedvezőbb a valóságban, mint azt számokkal kimutatnunk sikerült. Keleti a nemzetiiségek kiszámítását a tanköteles gyermekek alapján eszközölte, de a mint alább lesz alkalmunk kimutatni, a magyarság a 6—10 éves gyermekek közt jóval nagyobb arányban van képviselve, mint az összes népességben. Keleti kiszámítása tehát, a dolog természete szerint, a magyar elemet valamivel nagyobbnak tüntette föl, nem volt az egészen annyi 1869-ben, következésképpen a szaporodás is nagyobb, mint ama kombinált adatoknak az 1880-ki számlálás pozitív adataival való összevetéséből látszik.

Hogy physikai szaporodás által emelkedett-e fajunk, vagy idegen nemzetiségek beolvasztása által, arra a fölhozott számok választ nem adnak, de a népszámlálás alkalmával szerzett adatokból erre is megkapjuk a feleletet. Mivel ugyanis a számláló lapokon az illetők születési éve is tudakoltatott, és így az egyes lakosok életkorát is megtudtuk, az egyes évekből korosztályokat lehetett alkotni. Összevetve pedig az illetőket anyanyelvök szerint e különböző korosztályokkal és kiszámítva a magyar anyanyelvűek százalékát a korosztályban lévő összes lakosságból, megkapjuk, mennyire változott idő folytán a magyar anyanyelvűek számaránya. E művelet végrehajtásában elejtván a 0—2 éveseket, mint a kik legnagyobb részt még beszélni nem tudnak, s a kiknél legföljebb anyjuk nyelvéről lehetne szó, az eredmény következő: magyar anyanyelvű volt:

a	3— 5 éves korúak közül	46·9%
a	6—10 „ „ „	47·7 „
a	11—15 „ „ „	46·7 „
a	16—20 „ „ „	46·9 „
a	21—30 „ „ „	46·6 „
a	31—40 „ „ „	45·8 „
a	41—50 „ „ „	45·6 „
az	51—60 „ „ „	45·6 „
a	60 éven fölüliek	46·8 „

Az arányszámok tehát csaknem azonosak a fölvelt korosztályok között, alig változik egy-két tizedrész százalékkal, csak a 6—10 évesek (az 1875—77-ben születtek) osztályában van jelentékenyebb különbözet, mit kétség kívül az iskolák jótékony hatásának tulajdoníthatunk. De e különbséget nem tekintve, az az állandóság, mely általában a korosztályok közt mutatkozik, szomorúan illusztrálja, hogy a magyar nyelv és nemzetiség az idegen ajkúak között nagyon kis mértékben hódít és az idegen elemek assimilálása igen lassan halad.

De vajon lehet-e ez máskép, ha absolute semmit sem tettünk eddig, hogy a magyar állam nyelvét oly keresett élet-szükségleti cikké tegyük, melyet mindenki óhajtván megszerezni, szívesen anyanyelvétől is vallja? Az ugyan üdvös cselekedet vala, mely az 1879-ki évben behozta a magyar nyelv kötelező oktatását a népiskolákba; de ennek eredményeit az 1880-ki népszámlálás adataiban még nem találhatjuk. Erősebb czáfolatot amaz állítás ellen, mely bennünket külföldről nemzeti üzemekkel vádol, ez egyszerű számoknál alig képzelhetni. Semmit sem tettünk az uralkodó nemzetiség érdekében s az ország átlagában, a tömegesen lakó idegen ajkú nemzetiségek között a viszony nagyjából nem is változott — nem tíz év, hanem egy fél század óta sem.

A magyarság tehát nagyobb részt, a mi szaporodást fölmutat, azt saját propagatív erejének köszönheti, és alig szaporodott más nemzetiségek assimilálása által, de hódított műveltséggel a városi népesség között. A vidéki népesség szívós makacssággal megtartja saját nemzetiségét, de az intelligencia, a mozgékony városi elem tömegesen csoportosul a magyar szellem és nyelv zászlója alá és elősegíti a nemzeti átalakulás nagy munkáját.

Érdekesnek látszik végre a hitfelekezetet a nemzetiséggel is összevetni. Rég megczáfolták ugyan már azt az általá-

nosan elterjedt nézetet, hogy nálunk a vallás és nemzetiség csaknem kongruens fogalmak, még az erdelyi részekre sem áll ez, hol pedig a két viszony csakugyan legközelebb esik egymáshoz. De mégis van annyi vonatkozás a kettő között, hogy összehasonlításra elég érdekléssel bírjon, mert némely nemzetiségek nagy többsége csakugyan egy vallásfelekezethez tartozik s viszont az egyes vallások nagy többségét többnyire egyik-másik nemzetiség alkotja.

A hitfelekezetek és a főbb nemzetiségek egymáshoz való viszonyát a következő százalékszámok mutatják:

	magyar	német	tót	oláh	ruthén	horv.-szerb	egyéb
római katolikus	44·29	15·95	15·79	0·09	0·02	18·44	5·42
görög „	9·04	0·07	6·58	56·69	22·13	0·67	4·82
„ keleti	0·74	0·27	0·06	59·81	0·03	35·37	3·72
ágostai evangélikus	22·31	34·00	38·08	0·10	—	0·07	5·44
helvét evang.	94·32	1·20	0·51	0·09	—	0·04	3·84
unitárius	94·38	0·11	—	0·50	—	—	5·01
izraelita	55·34	33·74	3·30	1·28	1·62	0·70	4·02
egyéb	50·30	14·34	5·08	1·69	0·13	8·77	19·69

A római katolikusoknak relatív többségét, azaz több, mint két ötödét a magyar anyanyelvűek képezik, sőt ez az arányszám valamivel még magasabb is volna, ha Magyarországon a beszélni nem tudók külön nem számláltattak volna, s itt az egyebek alatt nem szerepelnének, míg Horvát-Szlavonországban ezek is ott szerepelnek a horvát-szerb anyanyelvűek között. A katolikusok közt másod sorban a horvát-szerbek szerepelnek 18·44 százalékkal, míg a németek és tótok csaknem ugyanazon (15·95 illetőleg 15·79) arányszámot mutatják. Az egyéb nyelvűek 5·42 százalékat vendek, örmények, cigányok, egyéb hazai és külföldi nyelvűek, de különösen a beszélni nem tudók képezik.

A görög katolikusok abszolút többsége (56·69 százalék) oláh, tekintélyes helyet foglalnak el azonban köztük a ruthének is (22·13 százalékot), sőt magyar ajkúakat is találunk 9·04 százalékot, leginkább Szabolcs, Szatmár, Zemplén, Abauj és Hajdumegyékben stb.

A görög keletiek között szintén az oláhoké az abszolút többség (59·81), rajtuk kívül még csak a horvát-szerbek foglalnak el jelentékeny helyet 35·37 százalékkal.

Az ágostai hitfelekezetűek három nemzetiség között osz-

lanak meg, a magyar, német és tót között, viszonylagos többséggel az utóbbiak birnak, noha csak négy százalékal haladják meg a német ajkuakat, a magyarok azonban a németekénél is közel 12 százalékkal állanak gyöngébben.

A *helvét hitfelekezet* csaknem kizárólag (mert hiszen az egyebek legnagyobb részét is beszélni nem tudó magyarok képezik) a magyar anyanyelvűek sorából számlálja híveit, hasonlóképen az unitáriusok is.

Az *izraeliták* többsége is 55·34 százalék magyar, 33·74 százaléku a németet vallja anyanyelvének, de ezen kívül, habár csekély számmal, a többi nemzetiségek is részesülnek belőle.

A magyar anyaország viszonyai kissé másképen alakulnak, kivált a római katolikusokra és a görög keletiekre nézve. Volt ugyanis a szorosabb értelemben vett Magyarországon a római katolikusok közül :

magyar	53·12%
német	18·26 «
tót	19·08 «
oláh és ruthén	0·12 «
horvát-szerb	3·62 «
minden egyéb	5·80 «

Itt tehát már a magyarok abszolut többséget képeznek, a németek és tótok százalékszámára, kivált az utóbbié, szintén jóval magasabb, a horvát-szerbeké pedig 18·44-ről leszáll 3·62-re.

A görög keletiek közül 75 százalékot képeznek az oláhok, 19 százalékot a horvát-szerbek, a többi hat százalék eloszlik főleg e két nemzetiség beszélni nem tudó gyermekeire. A többi hitfelekezetek csak szórványosan fordulván elő Horvát-Szlavonországban, arányszámaik csaknem változatlanul maradnak.

Hogy viszont az egyes nemzetiségek miként oszlanak föl az illető hitfelekezetek között, azt ismét az egész magyar birodalomra a következő arányszámok mutatják :

	magyar	német	tót	oláh	ruthén	horvát-szerb	egyéb
római katolikus	56·00	66·50	68·89	0·30	0·57	62·25	56·27
görög „	2·19	0·06	5·49	36·58	96·19	0·43	9·51
„ keleti	0·29	0·35	0·08	62·61	0·21	37·02	11·99
ágostai evangélikus	4·04	20·28	23·77	0·05	0·01	0·04	7·98
helvét „	30·88	1·30	0·58	0·08	0·02	—	10·28
unitárius	0·85	—	—	0·01	—	—	0·36
izraelita	5·66	11·44	1·16	0·35	2·99	0·19	3·40
egyéb	0·09	0·07	0·03	0·02	0·01	0·07	0·21

A magyaroknak tehát több mint fele a római katolikus hitet vallja, közel egy harmada a helvét evangélikust, az izraelita hitűek 5·66, az ágostaiak 4·04 százalékkal szintén számot tesznek. A németeknek több mint háromötöde katolikus, egy ötöde ágostai, egy tizedrésze pedig izraelita. A tótoknál még erősebb a római katolikusok számaránya (68·89 százalék), elég magas, 23·77 százalékkal, szerepelvén az ágostaiak is; e két valláson kívül azonban némileg jelentékeny számmal (5·49 százalék) még csak a görög katolikusok vannak. Az oláhoknak több mint három ötöde görög keleti s közel két ötöde görög katolikus, egyéb felekezeti köztük alig fordul elő. A ruthének csaknem kizárólag görög katolikusok, a horvát-szerbeknek pedig több mint három ötöde (többnyire horvát) római katolikus, majd két ötöde pedig (jobbára a szerbek) görög keleti.

Röviden visszapillantva az elmondottakra, azt látjuk, hogy Magyarországot nem egy nyelvű népesség lakja, tarka vegyületben fordulnak elő benne a különféle nemzetiségek, kisebb-nagyobb számmal, de abszolút többségre egyik sem vergődik és még az államalkotó nemzetiség, a magyar is csak viszonylagos többséget képes fölmutatni. A mai viszonyok közt sok tekintetben hátrányos ez és irigy szemmel tekintünk Nyugat-Európa egységes nagy államaira. Pedig azon nagy nemzetek milliói, melyek egy nyelvet beszélnek s ugyanazon nemzetiségi eszme által vannak áthatva, koránsem egyetlen faj vegyületlen képviselői, hanem a legkülönbözőbb törzsek és fajok assimilálódott, egymásba olvadt keverékei.

Általánosan elterjedt nézet, hogy a magyar nem bír beolvasztó erővel és azon közönnél fogva, melylyel saját, és azon türelmességnél fogva, melylyel a mások nemzetisége iránt viseltetik, ha egyeseket igen, de tömegeket nem bír magába olvasztani. Kétség kívül van ebben igazság, de még sem felel meg egészen a valóságnak. Nyugat-Európa nemzeteinek hosszú évszázadok szolgáltak rendelkezésükre, hogy az egységes nemzetiség megteremtését végrehajtsák. Nálunk az átalakulás nagy munkáját folytonosan újabb és újabb katasztrófák zavarták meg, szakították félbe. A mongól pusztítás, mely kiirtotta a magyar nemzet egy tekintélyes részét, tömeges telepítéseket tett szükségessé idegen országokból, majd a cseh-husszita viszályok ritkították meg felső Magyarország

népességét és eszközölték cseh-morva-tót népségek beözönlését. A török háborúk, később a török uralom, az ország déli részét s általában az alföldet, épen a legmagyarabb vidékeket tették lakatlan pusztaságokká, melyeknek betelepítése nagyrészt szintén idegen ajkúak által történt. A Tököly-Rákóczy-féle szabadságharczok véres küzdelme és gyászos leveretése az éjszak-keleti megyékben ritkította meg a magyar elemet és vonta maga után a tótok, ruthének elterjedését.

Ennyi idegen népelem beözönlésével szemben, természetes, ha a megfogyott magyarság számbeli túlsúlya és a nemzet nem bírt beolvasztó erővel és nem tudta assimilálni az őt körülárasztó, vagy közé torlott idegen ajkúak nagy tömegeit. Hátha még hozzáveszszük a szomorú politikai viszonyokat, hogy a magyar nem volt ura saját sorsának, idegen, ellenséges hatalom intézkedett fölötte és igyekezett megszüntetni nemzeti öntudatát, megtörni számbeli erejét, mit részben a többinemzetiségek mesterséges gyámolításával igyekezett elérni. De a magyar nemzet mind ezek daczára él, gyarapodik és e földet, melyet ősei vérökkel szereztek, képes is lesz az utókornak megtartani.

JEKELFALUSSY JÓZSEF.